

Komi jahimeestest ja koertest

Art Leete

Käesoleva artikli¹ eesmärgiks on analüüsida komide ja nende koerte suhteid. Võtan vaatluse alla komide poolt mulle jutustatud lood, samuti põhineb mu käsitus isiklike vaatluste muljetel ja tähelepanekutel. Samas asetan oma käsitluse ka varasemate komi jahinduse alaste uurimuste konteksti, et mõista mõnevõrra ka vastava teadusliku diskursuse arengu loogikat.

Maarja Kaaristo osutab oma magistritöös, et koduloomi on etnograafilise lähene-mise kontekstis tihti käsitletud marginaalsetena. Loomi mainitakse eesti etnograa-fide uurimustes suhteliselt harva ning tavaliselt seoses loomakasvatusega seotud etnograafiliste esemete, hoonete või tegevuste kirjeldamisega (vt Kaaristo 2008).

Seoses koerte käsitlemisega komi jahinduse alastes uurimustes ilmneb põhimõt-teliselt sama probleem. Olulisim komi jahinduse uurija Nikolai Konakov rõhutab küll näiteks jahikoerte suurt tähtsust komide jaoks, ent oma 250-leheküljelises mo-nograafias (1983) pühendab spetsiaalselt koerte rolli analüüsile poolteist lehekülge. Samas katavad näiteks püünisetüüpide kirjeldused kümneid lehekülgi.

Seni kõige põhjalikum asjaloomi ainelise kultuuri teemalises monograafias kirju-tab Vera Belitser (1958) jahist kokku 27-l leheküljel. Samas on järgnev tsitaat kõik, mis sellest uurimusest koerte kohta leida õnnestus:

“Jahti peeti siberi laika tõugu koertega, niinimetatud sürja laikaga. Tänapäeval omandab püssi ja koeraga jahipidamine üha suurema tähtsuse. See küttemisviis on muutumas juhtivaks. Sel moel kütitakse tänapäeval oravaid, nugiseid, ilveseid, naa-ritsaid, mets- ja veelinde.” (Belitser 1958: 85)

Ka üks Komi etnograafia pioneere Aleksei Sidorov rõhutab, et komi jahimehele on kõige olulisemad püss ja koer (1997 [1928]: 177).

Ainuüksi need vähesed (kuigi prominentsetele komi kultuuri uurijatele tehtud) osutused viitavad asjaolule, et senised komi jahinduse uurijad ei eita, et koerad on

[1] Artikli valmimist on toetanud Euroopa Regionaalarengu Fond (Kultuuriteooria tippkes-kuse kaudu) ja Eesti Teadusfondi grant nr 8335.

komi küttidele äärmiselt tähtsad (või isegi kesksed jahipidamise edukuse tagamisel). Samas ei minda tihtipeale palju kaugemale sellest nendingust ja ühest-kahest ilmestavast näitefaktist.

Ühelt poolt on selline hoiak paradoksaalne. Sedastatakse koerte kesksel rollil komi jahinduses, samas aga hoidutakse koerte põhjalikust ja süstemaatilisest käsitlusest. Teisalt on etnograafide ebaselge hoiak koerte uurimise osas ka mõistetav Vene etnograafia üldise paradigma kontekstis. Koer kui ainelise kultuuri ja inimühiskonna sfääridesse mittekuuluv olend jäi iga uurija jaoks tema huvide marginaaliasse. Üldist nõukogude etnograafilist loomauurimise paradigmat iseloomustades on Maarja Kaaristo märkinud:

“Kuna poliitilisest olukorrast tulenevatel põhjustel kalduti pigem minevikku suunatud ja materiaalsele kultuurile keskenduvate teemade poole, võib konkreetselt koduloomade endi ja nende suhete kohta inimestega käivat siit välja lugeda ainult väga juhuslikult. Ka tegelevad need uurimused väga selgelt vaid koduloomadega seotud materiaalse nähtustega.” (Kaaristo 2008: 54)

Sarnast lähenemist ei saa omistada spetsiifiliselt nõukogude etnograafilisele paradigmale. Ainelist kultuuri väärtustava lähenemise puhul jääb loom uurimisainena paratamatult marginaalseks. Nii oli see ka kahe maailmasõja vahelises Eesti rahvateaduses:

“Kuna peatahelepanu oli suunatud ainelisele kultuurile, ei saanud koduloom ise etnograafide uurimisobjekt olla” (Kaaristo 2008: 37).

Inimeste enesetunnetuse ja maailmapildi arengud on mõjutatud ideedest loomade kohta üldiselt, samuti loomade kodustamisega seotud kultuurimuutustest (Ingold 2002: 14; vt ka Kaaristo 2008: 18). Sellest lähtudes võib tõstatada hüpoteesi, et koer kui komi jahimeeste olulisim koduloom on ka nende tähtsaim inimeseks olemise arusaama mõjutaja. Koeral on selleks dialoogiliseks mõjutamiseks suurim potentsiaal. Koer on komi kultuuris koduloom, kellega seostub suurim väljakutse inimesele kui unikaalsele enesetunnetuslikkusega subjektile.

Viimase 15 aasta vältel olen käinud Komimaal ja igal aastal kokku puutunud komi meestega, kes vähemal või rohkemal määral küttimisega tegelevad. Vahel olen käinud koos metsas mõnepäevastel või paarinädalastel jahiretkedel, vahel olen nendega lihtsalt vestelnud. Olen olnud pidevalt kursis kohalikus jahielus toimuvaga, sest jahiuudised on alati need, mida esmajärjekorras edastatakse, kui järjekordselt Komimaale saabun.

Kõiki koeri, kellest käesolevas artiklis juttu tuleb, pole ma oma silmaga näinud. Minu komi sõprade meenutused koertest ulatuvad 1960.–70. aastate vahetusse.

Ma isegi ei mäleta enam meie esimest koera. No lapsepõlvest justkui mäletan. Kui ema siia mehele tuli, juba siis oli koer vana. Selle koera sõid hundid ära siinsamas oja juures. Hundid käisid siin lausa piki tänavat. (m3 41, VM 2006)

Esimene koer, keda minule 1996. aastal tutvustati, oli laika Jaran (‘neenets’ komi k – koer oli toodud Põhja-Komimaalt Inta linna kandist, kus rändlevad ka neenetsid). Komi küttide sõpruskond, kellega ma Kulõmdini rajoonis pidevalt ühenduses olen

olnud, on pea kogu selle aja käinud jahil Jarani järeltulijatega, kes on olnud suurepärased jahikoerad. Lisaks on pidevalt ostetud ka muid koeri, ent Jarani suguvõsa koerad on siiani jäänud kõrgeimalt hinnatuteks.

Et koer on komi jahimeestele äärmiselt tähtis, demonstreerisin ma ka oma varasemas artiklis "Jahimehe koer ja feng shui" (Leete 2007). Tolles artiklis keskendusin ma ühele välitöödel kuulnud narratiivile, mille käivitas märkus sellest, et ühe põllumajandusliku ettevõtja poolmetsikute koerte kari ründas ühe küti koera Laskat ('nirk' komi ja vene k – koer oli helepruunikat karva, vt foto 2). Selle märkuse peale arutles üks jahipidamisega 30 aastat seotud olnud komi mitmete kohalikul usulisel maastikul oluliste nähtuste olemuse üle. Juba faktina iseenesest näitab see asjaolu koera tugevat integreeritust komi jahimeeste maailmapilti ja igapäevaellu. Põhjendamatu rünnak koera vastu (teise peremehe hoolimatuse tõttu metsistunud koerte karja poolt) puudutas midagi komi küttide maailma loomuses olevat. Rünnakule järgnevatel päevadel oli jahimeeste erakordne ärritus selgesti tuntav.

Käesolevas artiklis võtan ma komi jahikoerte elu fokuseerituma vaatluse alla. Analüüsin varasemaid teateid komi jahikoerte kohta ja praeguse aja komi jahimeeste selgitusi. Põimin käsitlusse ka oma vahetut kogemust, sest paljude koertega, kellest artiklis juttu tuleb, olen ka isiklikult kokku puutunud.

Käesoleva artikli aluseks olev välitööde aines pole kogutud sihipäraste temaatiliste küsitluste tulemusena. Materjal on kujunenud spontaansete vestluste käigus kolme komi mehega. Kui nad hakkasid rääkima oma koertest, siis ma salvestasin või kirjutasin need lood üles (kui jutt algas liiga ootamatult ja diktofoni käepärast polnud). Ise ei algatanud ma neid vestlusi peaaegu kunagi.

Kolmel komi jutul põhinemine tingib selle, et artiklis esitatud vaateid ei saa esitada komi jahimeeste tüüpiliste seisukohtadena. See aga ei tähenda, et neid selgitusi ei saaks panna laiemasse konteksti. Seega olen igal võimalikul juhul osutanud ka paralleelsetele andmetele, mida olen leidnud asjakohasest teaduslikust kirjandusest.

Foto 2. Laska, kelle puhul tihti meenutatakse vargakalduvusi. Taamal nülüb Laska peremees Jevgeni Tšalanov oravat. Komi Vabariik, Kulõm-dini rajoon, Kuk-ju äärsed jahialad.

Foto Art Leete 2005

Samas on oluline märkida sedagi, et need kolm komi jutustajat ise peavad norme, mida nad tunnustavad, üleüldisteks. Üks neist väitis 2003. aasta jahiretkel isegi, et kõik komid on jahimehed. See väide muidugi ei peaks võimalikule statistilisele kontrolluurimusele vastu. Tähelepanuväärne on aga see, et jutustajate puhul eksisteerib püüdlus normatiivsele, ideaalsele. Sest kõik nad peavad kättimist ühele komi mehele kõige kohasemaks tegevuseks. Taoline püüdlus ideaalse tavalisuse poole on seotud vähemasti antud piirkonnas levinud seaduspäraga, et üleüldine on soovitud, mitte individuaalsus iseenesest (vt Koosa, Leete 2007; Koosa 2010: 38–42). Individuaalsus ilmneb mõningal määral selle üleüldise teostamise perfektsuse määras.

Komi jahikoerte omadused ja kasvatamine

Komi jahikoerad olid varem peamiselt sürja laika tõugu. Kohalik laika oli keskmise suurusega, pika karvaga, terava koonuga, lühikeste püstiste kõrvadega, keerdus sabaga. Sürja laikale olid omased hea vaist, kuulmine ja haistmine, järjekindel leitud saagi jälitamine ja haukumine, kõlav hääl, püsivus otsingul, jälitamisel ja saagi kinnihoidmisel (haukumisel). Hea koer ei rebinud saaki, vaid pidas lõugade vahel hoides kinni. Koer karu ei kartnud, vaid hoidis teda paigal. Tänapäevaks pole tõu puhtus siiski säilinud. Segunemisel karjala, arhangelski, novgorodi jt laikadega on moodustunud vene laika tõug (Konakov 1983: 134; 2000: 69; 2004: 119; Ariste 2006: 64; vt ka Beloborodova 2008: 67).

Komi jahimehed on seisukohal, et heaks koeraks olemine sõltub eeskätt koera loomusest. Paljuski võib koera iseloomu ja sobivuse jahipidamiseks selgeks teha juba kutsikana.

Kutsikate valimiseks oli jahimeestel palju kriteeriume. Oskuslikud hindajad määrasid kutsika välimuse järgi, millise looma kättimisel temast rohkem kasu on ja kas temast saab üldse jahikoera. Veel pimedad kutsikad pandi taburetile ja need, kes tajusid tabureti äärt, jäeti alles, aga mahakukkunud praagiti välja. Teise võimalusena visati kutsikad vette ja päästeti vaid need, kes püüdsid ujuda ega rabelenud niisama. Kolmandaks võidi kutsikaid tõsta turjast õhku ja kui kutsikas kiunus, praagiti välja (või vastupidi – teda peeti heaks tulevaseks jahikoeraks, mida kõvemini ta karjus). Välistest tunnustest hinnati pikka ja paksu saba. Tulevastel orava-ajajatel pidi kuklakont välja ulatuma, aga suulael hammaste taga olema *ur tshet* ('orava täpp' komi k), loeti kokku lõual olevate karvade arv, vaadeldi lohku nina ja ülahuule vahel (*nõr potas*) ja ninal asetsevate täppide arvu. Erilist tähelepanu pöörati suulae kujule: esiletungivad kurrud suulaes (*an*) pidid lõppema hammaste taga, mitte hambavahedes. Kurdude arv pidi olema üle 9, headel koertel kuni 12. Tähtsust omas ka suulae ja igemete värvus (Konakov 1983: 135; 2004: 119).

Ka minu jahikaaslastest komid peavad koera päritolu oluliseks. Sõpruskond, kellega ma koos jahil olen käinud, hindas eriti ühe laika järglaskonda, mis kestis neli põlvkonda, kuni viimase koera traagilise hukuni.

Aga esimest korda võtsin koera polaarjoone poolt Intast. Jaran. Siis oli veel nõukogude aeg, võis lennukiga sõita. Hommikul lendasid välja, õhtul lendasid tagasi. Oli hea koer. Võtsin ta siis, kui ta väike oli. (m3 41, VM 2006)

Intast toodud vana Jarani lapselapselaps Tšip on selles koerte sugukonnas silmapaistvaim jahikoer, keda ka pärast tema surma tihti meenutatakse. Tšipi poeg noor Jaran jäi selles koerte põlvnemisliinis viimaseks.

Koera loomuse määramiseks tema välimuse ja käitumise järgi kutsikana oli kütidel saja aasta eest hulk viise, mis olid kohati ka vastuolulised. Ka tänapäeval teevad komid prognoose kutsika tulevase jahisobivuse osas, võttes aluseks koera välimuse ja käitumise. Samas arvatakse ka, et päriselt pole kuni esimese metsaskäiguni selge, kas koerast jahikoerana asja saab.

Kuigi sünnipärased eeldused määravad jahikoera puhul palju, on siiski vajalik ka kasvatamine. Kasvatamisega arendatakse koera häid omadusi ja püütakse võimaluste piires suunata ja ümber kujundada halbu.

Koera kõige otsekohesem mõjutamine toimub karistamise või tegevusvabaduse ja -võimaluste piiramise kaudu. Kõige tavalisemad karistamisviisid on koeraga kurjustamine ja peksmine. Samas on komi jahimeeste traditsioonidest üles tähendatud ka omapärasemaid meetmeid.

Komi jahimeeste sajanditaguste koerakaristamisviiside kohta kirjutab Konakov järgmist. Laika ei pidanud jänese järel jooksmata, aga kui ta seda tegi, tappis kütt jänese ja peksis siis surnud jäneseaga koera. Kui koer teine kord ikkagi jänest jälitama hakkas, torgati tal kõrvadest läbi pikk niit ja viidi koer jäneserikkasse paika. Jäneseid taas jälitama sööstnud koerale hakkas niit valu tegema, kui ta läbi põõsaste jooksis (Konakov 1983: 134–135).

Leebem viis koera tegevuse kontrollimiseks oli tema tegevusvabaduse piiramine. Selleks olid omad reeglid, mida koer paratamatult tunnustama pidi.

Kuni *uspenijeni* (15. august),² sügisese ja hi alguseni oli keelatud koerte vaba ringijooksmine metsas. Jahikoerad pidid olema kas ketis või püsima koos peremehega liikudes rihma otsas. Kui nähti ringijooksvat koera, teavitati peremeest ja kui see ei reageerinud, mürgitati koer (Konakov 1983: 178).

Põhimõtteliselt järgivad jahimehed seda reeglit ka tänapäeval. Samas olen tähele pannud, et näiteks äärmiselt rahulik ja tasakaalustatud hingeduga jahikoer T ip kõndis rahulikult ümber oma peremehe maja. See tähendab, et teda ei peetud ka külas keti otsas. Selline koera vaba pidamine külas on aga äärmuslik erand, mis on võimalik ainult väga hea koera puhul.

Kulõmdini komidel, kellega ma põhiliselt koos töötanud olen, jahikoerte kastreerimise komme puudub. Küll aga olevat Pomõsdini kandis, Kulõmdinist 90 kilomeetrit põhja pool kombeks jahikoerad kastreerida, et nad kõrvaliste asjadega ei tegeleks ega ringi jookseks (m3 34, VM 1999).

Võrdluseks võib esile tuua, et Konakovi (1983: 135) andmetel kastreerisid izva jahimehed varem koeri, et nad teiste koertega ei kakleks. Mujal komide seas see

[2] *Uspenije* – kirikukalendris Neitsi Maarja surma- ja taevaminekupäev. Eesti rahvakalendris tuntud rukkimaarjapäevana.

komme tuntud polnud. Ilmselt olid izvalased kombe omandanud põhjapõdrakasvatajatelt, kes kastreerivad põhjapõtru.

Pomösdini külakond on suhteliselt lähedal izvakomi aladele. Võimalik, et see koerte kastreerimise praktika on izvalaste juurest omakorda Ežva ülemjooksu komide põhja-aladele levinud.

Teiselaadilised koera käitumisviiside ja oskuste arengu suunamise vahendid olid seotud mõjutamisega vanemate koerte eeskuju või peremehe käitumise kaudu edastatavate suunistega. Noort koera õpetati metsas tavaliselt koos kogenud laikaga, ilma kellela noort koera esimesel korral metsa ei lastud³ (Konakov 1983: 134; 2004: 119). Kogenud koera eeskujust olulisem oli noore koera arengus aga peremehe käitumise mõju. Peamine reegel on seejuures, et koera tohib kasutada ainult peremees (Iljina, Uljašev 2009: 115). Sama kinnitavad ka mu välitööde andmed. Jälgitakse, et koera toidaks üldjuhul ikka peremees ning jahil käiks koer ainult oma peremehega kaasas.

Jahimeestel on ka konkreetsemaid võtteid, kuidas koera metsas saaki jälitama õpetada. Näiteks, kui jahimees leidis saaklooma jälje, vedas ta koera mööda seda kuni uruni ja lasi saagi välja kaevata. Kui koer ajas saaklooma puu otsa ja haukus teda seal, kuni kütt saagi tabas, anti tabatud looma koerale nuusutada või hammustada ja siis anti koerale tasuks tükk leiba või mõni maius (Konakov 1983: 134).

Jahimees peab arvestama aga ka sellega, et koer võib jälgida peremehe metsas käitumise viisi kogu aeg ja teha sellest omad järeldused. Kui siis jahimees oma spontaanseid tegevusi ei jälgi, võib tulemuseks olla ka koerapoolne loogiline, ent kokkuvõttes mõnevõrra kentsakas järeldus. Näiteks on mu sõbrad paaril korral rääkinud ühe jahimehe äpardusest liiga innukalt õppiva koeraga. Ümberjutustatult oli lugu umbes selline.

P korjas kord metsas maast seedrikäbisid. S lasi seedrikäbi puu otsast alla, sest kõrgemal puu otsas on maitsvamate seemnetega käbid. Seejärel hakkas S koer seetreid haukuma – peremees ju tulistab käbisid. Kahjuks on metsas puid palju. Ž lasi ka neli korda niimoodi käbi. P küsis, et kas sa lased ka käbisid? Jah, vastas Ž. Ära tee seda, rääkis P, S-l koer juba kaks kuud haugub puid. (m1 35, Leete 2002, EA 243: 239–240; m3 42, VM 2007)

Jutustades on komid esile tõstnud koerte mitmeid jahipidamise seisukohast olulise tähtsusega iseloomuomadusi. Osa neist on ambivalentset, teised selgemalt negatiivsed või positiivsed. Koerte väärtusi ilmestavad komid juttudega, milles neid võrreldakse teiste tõugude esindajatega ning kus ilmneb koerte individuaalsus ja nõuded nende suhtes.

[3] Vanema koeraga jahileviimine on koera õpetamise peamine viis ka mansi küttidel (Fjodorova 1986: 143). Võrdlev analüüs pole küll käesoleva artikli eesmärk, ent mainimist väärib, et komidele sarnast koertesuhtumise üldmustrit on täheldatud paljudel küttimisega tegelevatel rahvastel üle Siberi (Romanova 2000: 211).

Vargakalduvustega koerad

Komi jahimehed toovad varastamist peamise negatiivse tunnuseks, mis ei võimalda koeral heaks jahikoeraks saada. Vahel suhtutakse asjasse huumoriga, andes probleemist samas üsna laiapõhjalise ülevaate:

Aga meil on koerad alati vargad olnud. Armastavad varastada. [naerab] Seal, tänava otsas on mul maja. Mu vaarisa ehitas selle 1902. aastal. Üle saja aasta tagasi. Seal elas minu onu ja koer käis tema juures. Me teeme väga palju pelmeene ja kotlette, terve kotitäie. Kotletid teeme varem valmis ja külmutame talveks. Ja ta asetab niimoodi eeskojas riiulisse, sissepääsu juurde. Ja tuli minu koer ja sõi kõik ära, kuuskümmend kotletti! [naerab] No ta läks nagu oma koju sinna [naerab] Liha on olemas, mida veel tarvis? [naerab] Kotlette külmutati talvel. Seal oli miinus 20 kraadi. Ta läks sisse, sõi kõik selle ära [naerab] tuli koju, tähendab, vats vot selline. Ja mu onu tuli, räägib, et seda koera... [naerab] Pelmeene ei puutunud. Pelmeenid jättis alles, sest seal on jahu, aga siin on puhas liha! [naerab] Miks mitte ära süüa? Talviti laseme justkui koerad lahti, käivad ringi. Kedagi süüa pole. [naerab] Aga suvel istub, vot, keti otsas. Sest et ei tohi lahti lasta. Ž-l oli koer, kelle ta tõi. Ž lasi ta suvel jalutama. Ja ta tõi hommikul kana. Käis jahil. [naerab] Tõi kana. Ei söönud ära, vaid just nimelt tõi koju. Asetas veranda kõrvale. Lähed välja ja... Teisel korral jooksis ta ära ja tõi terve küüliku. Ei tea, kust ta selle sai? [naerab] Ž küsitles seal kõiki. Kellelt varastas, ei tea. Peamine, et tõi. Ainult natuke oli kappi närinud. P-l samuti armastab varastada. [naerab] P-l on metsas sammast ja Laska ronis mööda redelit sinna. Redel oli tavaline tuletõrjeredel. Ronis sinna. Varastas sellise juustu. [naerab] Ise avas ukse, see koer. (m3 41, VM 2006)

Teisalt tunnistavad komid varastamist kui tõsist probleemi, mitte ainult naljajuttude allikat:

Laska varastab lauvalt, püümistest. Talle mahub 10 laanepüüd kõhtu. Jõuab enne püüiniseni ja sööb linnu ära. Laska ka töötab vähe, Tšip palju. Tšip on 8-aastane. Kui P teda nii kaua peab, siis peab olema hea koer. (m1 36, VM 2003)

Ja:

Jaran on viiekuune. Käisime temaga metsas, ta oli näljane ja ta haukus esimest korda. Ja P rõõmustas. Saime tema haugutud metsise ja P oli nii rõõmus. [---] Ma ei tea, võib-olla tuleb temast hiljem isegi hea koer, aga esiteks ta varastab. Ma viisin supi ööseks välja, et hommikuks hapuks ei läheks, sest onnis on soe. Ja potikaanele asetasin puuhalu. Rõbatskoje onni juures, panin pingi peale. Lebame seal P-ga ja kuuleme – kukkus ümber. Mida kuradit! Hüppame välja, aga Jaran oli ta spetsiaalselt ümber ajanud, kogu supp oli maas, tema juba õgib seal... [naerab] P loomulikult kolkis teda vitsaga. Koer solvus ja järgmisel päeval meist üldse ette ei läinud. Käis meie taga. Et mina haugun teile, aga teie kolgite mind. [naerab] Kuni me teda ei toitnud, niikaua töötas. Aga nii kui hommikul toidad, on kõik...⁴ No mis tast tahta, ta on viiekuune, metsas alles esimest korda. See oli isegi hästi. (m3 39, VM 2004)

[4] Koera toitsid esimest korda alles õhtul näiteks ka altai jahimehed (Potapov 2001: 101). Tegu on ilmselt laialt levinud praktilise võttega, nagu paljude muudegi jahi praktilist külge puuduvate asjaolude puhul (vt ka eelmine joonealune viide).

Esineb ka põhimõtteline diskursus, mis toob esile, kui tõsise probleemina koera varastamisharjumust tegelikult võetakse:

Läksin Ž-ga tülli. Olime jahil, Muzgar võttis püünisest laanepüü. Ž võttis oksa ja peksis koera. Mõtlesime, et koer võttis õppust. Aga ei midagi taolist. Nagu sealt samast üle oja läks, võttis järgmisest püünisest jälle laanepüü ja hakkas seda närima. Koer arvas, et see, mis ta leiab, on tema oma. Ž võttis malaka ja peksis koera. Ütlesin, et me ei saa niimoodi edasi minna, koer niikuinii ei kuula ja sööb kõik püüid ära. Vaja võtta ta nõõri otsa. Ja nii läksimegi edasi, koer nõõri otsas. Rääkisin Ž-le, et koer on vaja ära tappa. Ž ütles, et jah, koer on vaja põhimõtteliselt ära tappa, aga ta pole veel lootusetu, et ta võib veel õppust võtta.

Ž oli teda kutsikast peast aasta otsa hellitanud, muidugi oli tal kahju koera tappa. Aga see on juba lootusetu. Kui koer hakkab varastama, siis ta jääbki varastama ja tuleb ära tappa. Ž on meil selline maailmaparandaja. (m3 44, VM 2009, vt foto 3)

Sama situatsiooni kirjeldab ka peremees ise, esitades omapoolsed pehmedavad asjaolud, mis on teda seni suunanud mahedamale suhtumisele oma koera, kuigi surve koera magamapanekuks on tugev ning hästi põhjendatud:

Muzgar on ühe-aastane ja oli sel sügisel esimest korda metsas kaasas. Ta justkui tunneks huvi lindude ja loomade vastu, aga mitte päriselt. Ilmselt pole tal jahipidamine geenides. Ta jääbki lihtsalt selliseks õuekoeraks. Kuigi kes teab, see oli lihtsalt esimene kord. Kahest püünisest võttis laanepüüid ära. Ja on nii rumal – selle asemel, et kuhuigi eemale joosta, hakkab sealsamas püünis juures sööma. Ta arvas, et kui tema leidis, siis see on tema jahisaak. Pole mõtet teda peksta ka. Käisin kaks päeva mööda metsa, koer nõõri otsas. See on selge piin. Koer peab ringi jooksma. Ja hammustas mind käest! Oma peremeest hammustas! Aga kohe, kui ma oksa võtsin, heitis selili, andis alla.

Lugesin jahiajakirjast, kuidas üks jahimees kirjutas oma kogemusest. Ilmselt ma proovin samamoodi teha. Ta pani laanepüü püünise alla löksu üles, sellise nõrga, et ei lõhuks koera jalgu ära. Jäneselöks tuleks panna. Et koer õpiks püünistest kaarega mööda käima. (m2 43, VM 2009)

Iseenesest on suhtumine varas-koertesse karm, sest nende tegevus võib jahimehe jaoks omada traagilisi tagajärgi. Ning seetõttu arvatakse, et tuleks põhimõtteliselt ka otsustavalt kohelda taolisi koeri, kelle käitumist ümber kujundada ei õnnestu.

Muzgar on noor ja varas. Tal on mingisugusest hunditõust, tema esivanemad olid hundid. Ta on lihtsalt varas. Mäletad, P-l oli Laska? Tšip ja Laska. Laska püüti kuskil kinni, tapeti ja kõht tõmmati lõhki. Sellepärast, et ta oli varas. Ta ronis võõrastesse majadesse. Mul on sõber Siberist, R, ta ütles kohe: P, lase see koer maha! Aga P on selline heasüdamlik, ta ei suuda. Kuigi tal on sellised omadused ka, et ta on väga karm inimene mõningates asjades. (m3 44, VM 2009)

Taoline põhimõtteliselt otsekohene suhtumine varastavatesse koertesse on tingitud kodust kaugele toimuvatel jahiretkedel tekkida võiva väljapääsmatu olukorraga. Kui jahimees peaks jahiretkel üksi olles haigeks jääma ega saa loomi ega linde kütida, peab ta toituma aita kogutud varudest. Kui koeral on vargakalduvus ja ta sööb jahimehe eest toidu ära, jääb kütt metsas nälga. Koerale jääb ikkagi võimalus metsast välja tulla, aga jahimehe ellujäämisvõimalused kahanevad oluliselt. Taolistest kaalutlustest lähtuvalt arvatakse, et varastav koer tuleks maha lasta, sest sellest kalduvusest looma võõrutada pole eriti tõenäoline.

Foto 3. Muzgar, kellele head jahikoera saatust ei ennustata. Komi Vabariik, Kulõmdini rajoon, Kulõmdini alevik. Foto Art Leete 2009

Kuigi oma koerte vargakalduvustest räägitakse palju ja rõhutatakse, et selliseid koeri justkui ei peakski hoidma, ei tea ma sellegipoolest ühtegi koerte mahalaskmise juhtumit, mis tegelikult oleks ellu viidud, olgugi, et varastavaid koeri näib nendel meestel olevat aastate jooksul olnud päris mitmeid. Tähelepanuta ei saa jätta ka asjaolu, et jutud koerte varastamisharjumusest esitatakse nii mõnelgi juhul ka läbi teatud huumoriprisma. Seega, vähemalt tagantjärele, pakub koerte halb harjumus meestele ka mõningast lõbu.

Koerte agressiivsus

Paar jahikoerte omanikku Kulõmdinis on esile tõstnud nende pere koertele aastakümnete jooksul omaseks olnud agressiivset käitumisjoonist. Julgus on jahikoera jaoks oluline iseloomujoon. Kuigi see ei taga jahikoera sobivust iseenesest, võib sõjakas lähenemisviis olla koerale peamiselt siiski soovitud ja soositud omaduseks.

See tare seal, meie tänavas kõige esimene. Peremees tõi koera, ostis kutsika juba väga ammu. Siin polegi selliseid koeri. See oli bulldog. Seejärel sündis sellel bulldogil mingisugune kutsikas. See oli hurt-buldog. Üldiselt, see kukkus välja nagu mingi ninasarvik. Noh, arusaamatu, ei hurt ega bulldog. Selline segu. Meil nimetatakse seda bulldogi seguks ninasarvikuga.⁵ Ta oli

[5] Originaalis: “смесь бульдога с носорогом”.

suur. Keha oli vene hurdalt ja lõust oli nagu bulldogil. Saba lõigati tal muidugi maha, nagu ette nähtud. Ja ta oli selline suur! Oma poolteist korda suurem kui laika.

Ükskord kooli ajal olime sovhoosis kartuleid noppimas. Ja minu oma sattus nägelusse tollega, kes oli see vänd, see segu. Ja tuhkagi. Nad seisid üksteise vastu tagumistele jalgadele. Too oli suurem ja surus minu oma maha. [naerab] Kaal oli suurem. Aga minu oma ikkagi hammustas altpoolt toda. [naerab] Oleks tollel peaaegu soolikad välja lasknud. [naerab]

Laikad ei karda. No võib-olla kardavad nad hunte. Karu ta ei karda, aga hunti kardab. [naerab] Isegi metssea peale lastakse laika. Kasutatakse ka tiigrijahil Ida-Siberis, Amuuri ääres. Aga hundiga on seal midagi... [naerab] Hunt on nende hierarhias ilmselt aastme poolest kõrgemal. [naerab] Ma ei tea, põhjapõdrakasvatajate koerad on suured. Mitte need meie omad, aga Siberi omad on suured. Need võib-olla isegi ei karda. Neil on selline amet. [naerab]

Mul seal kodu lähedal elab kaukaasia lambakoer, selline suur, nagu põder. Aga kõrval trepi-kojas elab laika, selline must. Ta on vanem ja kõhnem, jässakam. Iga kord, nii kui mööda lähedavad, viskub laika toda hammustama. [naerab] Ta loeb ennast justkui selle hoovi peremeheks. Sina oled seal oma hoovis peremees, aga mina olen siin. Kui peremeest läheduses pole, siis ta ei haugu. Aga kui peremees on kõrval, siis on kõik, nii kui mööda lähed: "Uu-uu!" Teenib leiba. [naerab] Et ma pole lihtsalt niisama. [naerab] Ma teenin siin! [naerab] Need, kes hauguvad ja viskuvad, neid ei tule karta. Aga karta tuleb neid, kes ei haugu. Need võivad alati hammustada. (m3 41, VM 2006)

Hammustamist nähakse põhimõtteliselt omadusena, mis koera konstruktiivset agressiivsust selgeimalt ilmestab, samas pole see aga otseselt seotud tasakaalukuse nõudega, millele hea jahikoer samuti vastama peaks. Hammustamise harjumust omistatakse eeskätt koertele, keda ei meenutata paremate jahikoerte seas.

Muzgar hammustab neid võõraid, kes hoovist läbi käivad. Inimesed vaatavad aia tagant, et koer liputab saba, sõbralik koer. Aga kui nad aeda sisenevad, siis hammustab ilma hoiatamata, sest võõrad tulid tema territooriumile. (m1 43, VM 2009)

Družok ('sõbrake' vene k.) oli meil selline väga sõjakas. Kohalik kuningas. Aga väga kuri. Siseneda võis, laseb sisse. Aga välja ei lase. See tähendab, et tule, astu sisse! [naerab] Aga välja minnes pead kindlasti ise minema ja viima. Muidu. [naerab]

Purjus inimesi ei suutnud ta kannatada. Kui mööda tänavat purjus mees mööda läheb – kõik! See on juba kohe üle tara ja pükstes kinni. Siis tuli välja joosta, karjuda. [naerab] Mäletan, oli üks mees, kaitses end pudeliga. Vehkis ja vehkis, kuni pudel maha puruks kukkus. Meie seisame ja irvitame. [naerab] Vehkis, vehkis. Räägib, et hirmust muutus käsi higiseks, pillas maha ja läks puruks. [naerab]

Ja postiljone ei suutnud ta kannatada. No nii on iga koeraga. Ilmselt, et tulevad kotiga. Kohe postiljonile pükste külge. Postiljon käis meil leivatükiga. (m3 41, VM 2006)

Sõjakus on koerale põhimõtteliselt vajalik omadus, sest jahil peab ta olema julge ka suuremate loomade vastu. Tasakaalukamalt asjadesse suhtuvad koerad oma agressiivsust siiski külas välja ei näita. Aga ilmselt on see põhiliselt teatud stiilierinevus – hea jahikoer võib igapäevaselt olla mõnevõrra rahulikum või agressiivsem, aga teatud aktiivsuse foon peab koeraga igal juhul seostuma.

Koerte töökus

Töökus kui kõige olulisem jahikoera omadus ilmneb eeskätt saakloomade ja -lindude leidmises, nende jälgede ajamises ja looma või linnu kinnipidamises senikaua, kuni jahimees saagi tabab. Käsitledes komi jahinduse olukorda 19. sajandil ja 20. sajandi alguses, märgib Konakov (1983: 134):

“Komi jahimehe edukus jahiradadest eemal sõltus paljuski sellest, kui kogenud koer tal oli.”

Koeral oli suur roll jahil. Jahimehe õnn ja tema perekonna majanduslik heaolu sõltusid koerast. Jahikoerad olid kallid. Hea jahikoer maksis varasemal ajal palju rohkem kui lehm. Häid väljaõpetatud jahikoeri müüdi harva, tavalisem oli kutsikate müümine. Eelistati laikasid, kes jälitasid hästi kõiki saakloomi, sest tavaliselt ükski jahimees endale rohkem kui üht koera lubada ei saanud (Konakov 1983: 135; 2000: 69; 2003: 271; 2004: 119).

Ka põhja-vene talupojad hindasid väga oma koeri, eriti neid, kes haukusid nii loomi kui linde. Selliseid koeri esines aga harva⁶ (Beloborodova 2008: 67). Oravajaht toimus komidel põhiliselt koeraga. Samuti kasutati koeri nugise, saarma, naaritsa, ahmi, kärbi⁷ ja teiste karusloomade, aga ka jänese,⁸ karu, põdra, hirve ning partide⁹ ja kõigi metslindude küttimisel, välja arvatud laanepüü. Artelliga kaugete-

[6] „Põhja-Vene jahipidamise alane aines lubab väita, et peamised võtted ja oskused omandasid venelased komidelt, kes olid säilitanud iidse taiga küttide ja kalurite eluviisi tunnused“ (Beloborodova 2008: 66).

[7] Paul Ariste kogutud komi rahvaluule tekstide seas leidub koeraga kärbi küttimise kirjeldus, mis vastab üldjoontes ka tänapäevasele jahipraktikale:

“Koeraga jahitakse [kärpi] nagu oravatki. Kui kärp on öösel käinud, leiab koer kohe hommikul [jäljed] ja järgneb kärbile. Kui koer hakkab kärbile järele jõudma, ronib see puu otsa või tuulemurru alla. Kui ta läheb puu otsa, siis teda tulistatakse või võetakse traatsilmusega puu otsast alla. Kui ta poeb tuulemurru alla, lükatakse [ta] kepiga teiselt poolt välja. Siis tormab kärp koerale suhu.” (Ariste 2006: 46, 48)

[8] “Jänesekoera kutsutakse *gontšak*. Hommikul läheb kütt koeraga metsa. Kui koer näeb lamavat jänest või -jälgi, läheb neid mööda järele. Kütt jääb seisma [selle koha] lähedale, kust koer hirmutas jänese üles, sest see tuleb kindlasti lamamiskohta tagasi. Jänest teeb ringi ja jõuab oma lamamiskohta, siis kütt tulistab.” (Ariste 2006: 54)

[9] Ariste komi rahvaluulekogus leidub kaks koeraga pardijahil käimise kirjeldust, mis selgitavad ka hooajalisi iseärasusi:

“Lisaks kütitakse neid kevadel linnukoeraga. Siis ei karda mõned pardid koera. Jahimees tulistab, siis kui nad kogunevad koera lähedale. Linnukoer peab olema selline, kes ei haugu parte nähes, [sest] haukumisega ehmatab ta linde ja need lendavad minema.” (Ariste 2006: 58)

Ja:

“Augustis jahitakse parte nõnda. Suvel pesitsevad pardid järvedel. Kui pojad suureks kasvavad, kuid ei oska veel lennata, läheb kütt hea linnukoeraga järve äärde.

Koer jookseb ümber järve. Kui leiab pesakonna, ajab ta need kaldalt vette, aga kütt tulistab. Kui part jookseb kaldal, jõuab koer lõhna (jälgede) järgi talle järele ja murrab maha – käi vaid koera järel ja korja pardipoegi.” (Ariste 2006: 58, 60)

le jahialadele talvisele jahiretkele minnes¹⁰ oli koer alati kaasas (Konakov 1983: 134; 2000: 69; 2004: 118–119; Ariste 2006: 62, 64, 66; vt ka Belitser 1958: 85).

Välitöödel on komid rääkinud pidevalt koerte töökusest kui määravast omadusest jahipidamise kontekstis. Samas on mõnel korral meenutatud koertepoolset kogenematust või ka “ülemõtlemist”, mis võib nurjata mõne jahiepisoodi (vt ka eespool seedrikäbide laskmise juhtumit).

Läksime [vana] Jaraniga. Saime naaritsa peaaegu kätte. Ta jõudis ojani. See oja suubub teise jõkke. Me jälitasime teda kaks kilomeetrit. Saime peaaegu kätte. Jaran üksinda teda kinni ei püüdnud. Koer jooksis, siis pöördus ringi, vaatas, kas ma tulen talle järgi. Ta oleks suutnud ta kätte saada ja puu otsa ajada. Aga ta aina jälgis, kas ma ikka tulen talle järgi. Tavaliselt ajas ta naaritsa puu otsa ja haukus. (m1 35, Leete 2002, EA 243: 238)

Koerte apsakaid on veelgi esile toodud. Kord hakkas koer haukuma kulli, kelle jahimees seetõttu eksikombel maha lasi (m1 35, Leete 2002, EA 243: 235). Teisel korral ehmatas noor Jaran õhku pardi, keda kütt jälitama oli hakanud (m3 40, VM 2005). Lindude ehmatamise pahandust võivad koerad teha ka grupiviisiliselt:

Ma kõndisin eespool ja mõtlesin, et lasen vähemalt laanepüü. Kaks koera jooksid minu ees ja ehmatasid kõik laanepüüid minema. Nii ei suutnud ma ühtegi maha lasta. [naerab] Muidu olid tagapool, aga kui hakkad hiilima, nii jooksevad kohale nagu õiged tegelased. Ma oleks nad juba peaaegu ise maha lasknud! [naerab] Lühidalt öeldes – parajad tõprad! (m3 39, VM 2004)

Jahikoera tegevus peab olema kooskõlas vastava saaklooma või -linnu käitumise eripäradega. Samas oskab hea koer ka jahimehele märku anda, millist saaki ta jälitamas on.

Tšip ajab metsiseid minu poole, haugub, liputab saba, tõmbab tähelepanu endale. Kui Tšip vehib sabaga kõvasti, haugub ta isast metsist. Vana metsis ei hakka ootama ega istuma, kui koer haugub. Emane lendab aina edasi, viib koera lastest eemale. Kui Tšip haugub harvemini, on emane metsis. Koer kardab, et ta võib minema lennata. Isast haugub raevukalt, aga too vaatab ka rohkem ringi. Kui vehib sabaga aeglaselt, on orav.¹¹ (m2 36, VM 2003)

[10] Sügisesel jahihooajal kütivad komi jahimehed oma tavaõigusega määratud jahiradadel. Talvisel jahihooajal on kõigil jahimeestel õigus kogu metsas vabalt liikuda. Üldiselt paiknevad talvised jahialad kodukülalt kaugemal kui sügisesed ja piiramata jahialadel on koera osakaal jahil veel suurem kui sügisel kasutatavatel jahiradadel, kus on püsilõksud.

[11] Ariste kogus on samuti kirjeldus komi oravajahist koera abil:

“Orava jahtimiseks on igal kütil olemas hea oravakoer – laika. Sügisel läheb kütt kahekskolmeks kuuks kaugele metsa, kus on rohkem oravaid. Orav elab enamasti kõrges kuusikus, sest tema lemmiktoit on kuusekäbi. Hommikul vara valmistab kütt ette püssi ja läheb koeraga metsa. Kui orav on öösel käinud, leiab koer ta kohe jälgede, ka lõhna järgi üles. Millise puu otsa on roninud orav, [selle juurde] läheb koer ja hakkab haukuma, aga kütt läheb haukumise peale [kohale].” (Ariste 2006: 46)

Teises tekstis oletab komi jahimees, et vihane haukumine tähendab, et koer leidis orava (mis minu välitööde andmetel ei tohiks niimoodi olla) ning satub seetõttu täbarasse olukorda:

“Koer hakkas kas oravat või kedagi [teist] haukuma. [Haukus] väga kõvasti ja vihaselt. Ma kukun. Tõusen ja jooksen. Mõtlen: “Tundub, et orav on väikese puu otsas.” Hakkasin lähene-ma. Ja [koer] haugub maast. Lähenesin natuke. Ja karu hakkas pesast pead näitama.” (Ariste 2005: 126)

Tšip polnud mitte ainult oskuslik saagi liiki peremehele signaliseerima, vaid ka väga osav saakloomi ja -linde tabama ning innustunud neid jälitama, kasutades selleks iga võimalust.

Nii kui metsa sisenesime, otsemaid – hopp – kihutas Tšip metsise peale metsa ja me koksasime linnu kohe käigu pealt maha. (m3 40, VM 2005)¹²

Jahimees ja koer peavad kohanduma teineteise meeleoludega, et jaht õnnestuks ning keegi tühja tööd ei teeks. Samas peab jahiretke laabumiseks olema ka teatud määral õnne kohe algusest peale.

Päeva esimese metsise peab tabama, siis töötab koer hästi, tal tekib hasart. Aga kui esimese mööda lased ja teise ka või pääseb metsis minema, siis ükski koer päev otsa enam ei tööta. Tšipi olen õpetanud ainult läheduses haukuma. Kui ta kaugel haugub, siis ma ei lähe talle järgi. Tšip praegu oravaid ei haugu, sest ma ei küti neid. Hiljem, sügisel, kui hakkavad laskma, haugub iga 100–200 meetri järel. Koer lülitub kohe ümber sellele, mida kütid. (m2 36, VM 2003)

Foto 4. Noor Laska, keda juba vähem kui aastasena peeti tulevaseks heaks jahikoeraks. Korni Vabariik, Kulõmdini rajoon, Parma küla.

Foto Art Leete 2009

Koera jahimeeleolu säilitamiseks peab teda hea töö eest premeerima. Näiteks, ükskord jahikäigul haukus Tšip taas metsist. P hiilis lähemale ja lasi linnu maha. Tšip sai hea töö eest peremehelt autasuks midagi maitsvat (kommi). Seejärel sammus Tšip ühemõtteliselt minu juurde ja nõudis sügamist. (Leete 2003, TAp 948: 22)

Tšip oli väga töökas koer, kes ajas saaki edukalt ka kõrges vanuses, kui tal hambad juba nürid olid ning ta looma tabades teda kinni hoida ei suutnud. 2009. aasta välitöödel oli Tšipi peremehel uus koer, noor Laska (vähem kui aasta vana), kellele ennustati aga suurepärasest tulevikku jahikoerana (vt foto 4).

Kui käisin Tšipi endisel peremehel külas, oli ta samal päeval lasknud ühe orava. P ütles, et Laska teenis selle oravaga endale öhtusöögi välja. Oravajälgi oli metsas olnud nii palju, et Laska pidi hulluks minema. Aga P otsustas lasta ainult ühe orava. Sellegi eeskätt koera rõõmuks. Nahk nüliti maha, sisikond võeti välja ja siis oli ta Laska päralt. Uus Laska sai kõvasti kiita, ta oli juba suuremal hulgal igasuguseid loomi kätte saanud. Ainult karusid ei osanud ta veel hästi taga ajada. Peremees

[12] Jutt käib aasta varem toimunud jahist. Kaks nädalat pärast seda vestlust läksime samasse piirkonda jahile ja juhtus sama: kui jahiretke alates metsa sisenesime, hakkas vana Laska metsist haukuma ja me tabasime esimese koera poolt jahiretkel haugutud linnu.

tõmbas paralleele Tšipiga. Näiteks osutas P nende koerte sarnasele sabaliputamise stiilile. (VM 2009)

Üldiselt on tõenäoline, et püünistega õnnestub tabada päris palju saaki (eeskätt laanepüüsid, keda koertega niikuinii ei kütita). Samas võib tõhusa koera abil jahipidamine olla nii efektiivne, et püüniste püstitamise ning jahiraja hooldamisega nähtav vaev ei pruugi end ära tasudagi.

Kui on hea koer, pole isegi mõtet jahiala omada. Päevaga võib palju linde lasta, kui linde ikka on. Seda enam, kui jahimeestel on väikesekaliibrilised püssid. Siis võib kaugelt pihta saada. (m3 34, VM 1999)

Kuigi koer on jahimehega kaasas ka sügisesel linnujahil (augusti teisest poolest oktoobri keskpaigani), muutub koera roll küttimisel eriti oluliseks hilissügisel ja talvisel jahil, kui jahimehed ei püüa saaki oma jahiradadel. Seejärel avanevad metsad kõigile jahimeestele ja iga kütt läheb sinna, kuhu koer teda saagi kannul viib.

Kui septembris on mets veel jahialadeks jaotatud, see tähendab, et igaüks peab jahti oma jahialal, siis pärast pokrovi¹³ võib jahti pidada juba kogu metsas. Kuhu koer sind viib looma jälil, seal kütidki. Mõistagi, et sa pead ikkagi jahti teatud kohtades, aga kui koer viis sind teise kohta, kütid teises kohas. Mets loetakse nagu ühiseks. Püütakse ikka oma jahialadel kütida. Aga juhtub, et kuhu koer sind veab, sinna lähed jälgi mööda. (m3 31, Leete 1996, EA 239: 234)

Sügisese jahialade-keskse jahti lõppemine ja suhteliselt vaba kütimine kogu metsas toob põhimõtteliselt kaasa ka võimaluse manipuleerida jahipidamise piirkonna valikuga, ajades hiljem, kui teised jahimehed peaksid pretensioone esitama, kõik koera süüks.

14. oktoobrini, pokrovini püütakse püünistega, samas piirkonnas keegi teine kütida ei tohi. Aga pärast seda kütid koeraga. Kuhu koer viib, kas omale või võõrale jahirajale, vahet pole. Võid kellegi jahialal meelega kütida ja pärast ütled, et koer tõi, mis ma teha saan. (m1 36, VM 2003)

Koera kui saagile tavaõigusliku omandi kehtestaja rolli on ära märkinud ka Konakov. Tema andmetel on komi jahimeeste traditsioonide kohaselt keelatud tulistada oravat, keda haugub teise jahimehe koer (Konakov 1983: 172).

Tõhus töökus on jahikoera kõige olulisem omadus. Esitatud põgus ülevaade ilmestab aga sedagi, et jahikoera töös on üldisele usinusele lisaks vaja tähele panna ka mitmeid peeneid nüansse. See tõstab omakorda tähelepanu alla ka suhted jahikoera ja tema peremehe vahel, mis määravad selle, kui edukalt suudetakse koera häid omadusi küttimisel rakendada.

Koerte kuulekus ja väarikus

Eraldi tuleb peatuda koerte kuulekusel ja väarikusel, mis on omamoodi peente nüanssidega omadustepaar. Hea jahikoera renomee saavutavad vaid koerad, kes suudavad need omadused endas tasakaalustatult ühendada. See tähendab, et jahti

[13] *Pokrov* – õigeusu kirikukalendris jumalaema kaitse ja eestkoste päev.

mehe ja koera vaheliste suhete iseloom peab olema piisava adekvaatsuse määraga paika pandud. Koer peab kuulama peremehe sõna, ent tal peab olema ka piisavalt iseseisvat suhtumist.

Jahimehe ja koera vaheliste suhete aluseks on alati olnud küti hoolitsus oma koera eest. Kütt sai näidata suurimat respekti koera vastu, toites teda enne, kui ise söönud oli (Konakov 1983: 205; 2003: 273; 2004: 119). Kui jahimees ka ei toitnud koera enne, kui ta ise sõi, pidi ta andma koerale vähemalt toitu nuusutada (Konakov 1983: 205). Toidunappuse korral võis jahimees olla pigem ise näljas, aga koerale andis ikka süüa (ibid.: 135). Koerte toidu eest hoolitsemisest annab märku seegi, et ülem-ežva komid võtsid varem koerte jaoks jahile kaasa kuivatatud väikekala, mida segati odrakruupidega (ibid.: 60). Tuleb arvestada, et kaugele jahiretkele kaasa võetava toidu hulk on piiratud. Et koerale eraldi söök ühes võeti, näitab tõepoolest jahimeeste lugupidavat suhtumist.

Jahiretkedel, kus olen osalenud, on koeri toidetud siiski alati pärast seda, kui mehed söönud olid. Koertele võidi keeta eraldi toit, kuid nad võisid ka saada sama sööki, mis inimesed.

Toiduga seoses võidakse ka äärmuslikus vormis harjutada koerte kuuletumisoskust, lastes koertel süüa midagi, mille järgi neil eriti isu pole.

M (n 39): *P koerad söövad kõike, isegi viinamarju.*

P (m2 43): *Panevad silmad kinni, aga söövad.*

M: *Silmad panevad nad kinni mõnu pärast.*

P: *Maasikaid mul koerad ei armasta. Kui annan, ajavad suust välja. Siis käsin neil ikkagi süüa. Ja nad söövad, aga silmad panevad kinni. (VM 2009)*

Siit ilmneb veel üks oluline hea koera omadus, nimelt peab ta kuulama ainult oma peremeest. Kui jahil on mitu meest, siis käib koer kaasas ainult oma peremehega. Süüa annab koerale samuti peremees. See on paljudest elulistest pisiasjadest läbi põimitud vastastikune suhe, mis siiski ei seisne ainult selles, et koer üksnes käsu peale midagi teeb. Oluline on ka see, et koer oskab reeglite piires oma initsiatiivikut rakendada (koerte varastamiskalduvuse ja osalt ka agressiivsuse vallas üles näidatud initsiatiiv on jahimeeste poolt taunitav).

Koerte väarikuse ja tubliduse etalonina on minu välitöödekaaslastest küttide poolt esile tõstetud Tšippi (1995–2007).

Tšip ju ei varasta. Ma pole kuidagi tähele pannud. Tšip on tubli. Tookord kadus Tšip ära. Hüppas paadist välja. Kuni olime jahil, möödus nädal, aga teda polnud. Mõtlesime, et kõik, ta on juba surnud. Pärast tulime metsast välja, tema oli seal. Mul oli soe tee ja leib. Niisutasin leiba teega ja ta isegi sõi. (m3 41, VM 2006)

Tšip oli väga täpne käitumisreeglite järgimisel jahiretke ajal. Näiteks ootas ta alati väljas kannatlikult oma söögikordi (vt foto 1). Aga kui vihma sadama hakkas, sisenes ta luba küsimata jahionni ja pugesi lavatsi alla, teades, et sellisel juhul on tal lubatud onnis olla (Leete 2003, TAp 948: 20).

Tšipi iseloomu eripäraks pidasid jahimehed seda, et ta hindas ainsaks väarikaks tegevuseks küttimist ega pidanud kalapüüki tõsiseks ajaveetmisviisiks (kuigi kalasöömisest ta kunagi ära ei öelnud). Tšipi peremees P on aga kirglik kalamees ning riskis seetõttu pidevalt oma reputatsiooniga Tšipi silmis. Näinud minu foto-

Foto 5, 6. Jevgeni Tšalanov püüab haugi, Tšip vaatab ringi, suhtudes toimuvasse filosoofiliselt. Komi Vabariik, Kulõmdini rajoon, Kuk-ju.

Fotod Art Leete 2003. ERM Fk 2914:242, ERM Fk 2914:241

sid haugipüügi episoodist 2003. aasta jahiretkelt (vt fotod 5 ja 6), kommenteerisid teised jahimehed elavalt Tšipi põlglikku kehakeelt, millega ta püüdis anda oma peremehele märku sellise tegevuse sobimatuses tõelise jahimehe eluviisiga.

Ka Tšipi surma kirjeldati kui tõelise jahikoera lahkumise musternäidet. Tšip oli vanaks jäädes tundnud oma surma ette. Seetõttu lahkus ta peremehe juurest ja läks üksindusse suurema. (VM 2007)

Tšipi poeg Jaran on eeskujulike jahikoerte suguvõsa viimase esindajana jäädvustatud esimese komi etnograafilise sõnastiku tagakaanel (Lipin 2008, vt foto 7).

Foto 7. Tšipi poeg Jaran ja Vladimir Lipin toovad metsast lastud metsise. Komi Vabariik, Kulõmdini rajoon, Kuk-ju äärsed jahialad.

Foto Art Leete 2005

Kokkuvõte ja diskussioon

Komi jahikoerte peamine funktsioon on olla hea jahil, käituda seal õigesti (ajada jälgi, haukuda saaki, süüa, mida antakse ja kui antakse, olla emotsionaalselt tasakaalukas). Suhe küti ja koera vahel pole võrdne. Koer on küll kõige aktiivsema rolliga koduloom, aga ta on siiski jahimehe abistaja, seega selgelt hierarhiliselt madalamal positsioonil. Komi jahimehe ja koera rollid ja staatus on selged. Tavaliselt peab koer eeskätt kuulama peremeest ja tegutsema õigesti. Samas osutatakse ka vastupidisele momendile – kütt käib hilissügisel jahil koera kannul, läheb sinna, kuhu koer viib. See tähendab, et erandjuhtudel on juhtiv roll teatud mõttes hoopis koeral.

Koera jahioskused tulenevad esmalt koera loomusest, “geenidest”. Hea jahikoer lihtsalt on selline nagu vaja, algusest peale, ta hakkab kohe õigesti käituma, kui ta esimest korda jahile kaasa võetakse. Teisalt on oluline ka koera ja peremehe dialoog. Koer peab suutma õppida peremehe käitumist jälgides, keda metsas taga ajada ja haukuda ning kus seda teha. Koer peab jälgima, milliseid loomi ja linde peremees laseb ja neid ajama õppima.

Samuti on oluline, et peremees oleks oma reeglite kehtestamisel järjekindel. Siis koer mõistab, mis järjekorras ta süüa saab ja kuidas päeva jooksul midagi tehakse. Head jahikoera pole vaja üldse karistada. Suurim jahikoera patt, mida suuresti kaasasündinuks peetakse, on saagi ja toidu varastamine. Siis tuleb koera karistada,

kuigi põhimõtteliselt arvatakse, et ainus tõhus karistus sel puhul on koera magama panemine.

Koertest rääkimine on komi meestele, kellega ma sel teemal rohkem suhelnud olen, emotsionaalne teema. Side koera ja jahimehe vahel on tugev ja isiklik. Koeri koheldakse indiviididena, igaüks neist on omapärase iseloomuga isiksus. Samas ei välista selline individuaalne lähenemine igale koerale teatud üldiste reeglite silmaspidamist jahikoerte kohtlemisel.

Koer on üks inimesele lähemal seisvatest loomadest. Seega on ka arutlused inimese ja looma võrdlevatest omadustest seostatavad koera kultuuritugeneva mõistmisega. Franz Boas arutleb põlisrahvaste maailmapildis ilmneva looma ja inimese vahelise piiri hägususe tõlgendamise üle, osutades, et tõlgendajad hindavad tihti üle pärismaist looma ja inimese ühtesulandamise määra:

“Ainuüksi tähelepanek, et primitiivne inimene omistab loomadele kõiki samasid omadusi nagu inimeselegi, näitab, et paljude loomade ja inimolendite omaduste vaheline analoogia on viinud üldistusteni, mille kohaselt on kõik loomade omadused inimlikud.” (Boas 1987 [1896]: 72)

Tim Ingold märgib, et kuigi inimeste erinevust loomadest seletatakse üldiselt tegevuse tahtlikkuse kriteeriumi alusel, tehakse tihti peale erand kodukassidele ja -koertele, kellega inimestel on tihedam side. Ent põliskultuurides omistatakse loomadele ka laiemalt tahtlust ja kaalutlevust. Ingold osutab kokkuvõttes sellele, et isiksuseomaduste reserveerimine inimestele on Lääne maailmapildile omane kategooriate konstrueerimise viis (Ingold 2002: 24).

Vaadates läbi oma komi välitööde päevikuid, leidsin tinglikult sarnase mõtteuite, mis osutab spontaansetele sarnasele tõlgendusele. Komide jahist jutustatud lood tundusid määravat ka seda, kuidas kodustest asjadest räägiti. See tähendab, et “tahtlus” reserveeritakse kõigepealt metsas toimijatele ning kandub siis üle kodusesse sfääri:

“Jahilood kantaks nagu üle ka koduloomalugudele. Lugude iseloom on sama. Sama meelsus ja ülesanne. Vaja on meelt lahutada ja didaktiline moment on samuti olemas.” (Leete 2002, TAp 933: 9)

Sissevaade komi koerakultuuri võimaldab väita, et koera nähakse dialoogipartnerina, kelle õigused ja isikuvabadused pole küll inimese omadega päris võrdsed,¹⁴ ent kes ilmutab siiski tähelepanuväärset võimet kohanduda inimlike vajaduste ja tegutsemismotivatsiooniga. Koer pole loomariigis komide jaoks selles mõttes unikaalne – paljusid metsloomi peetakse samuti väarikateks, eeskätt karu. Koera suhe jahimehega on siiski spetsiifiline nende vahelise läheduse tõttu. Muudele loomadele komid niivõrd tähelepanuväärset isiksustamise au ei osuta.¹⁵

[14] Komide mõtteavaldused on sel teemal ka mõnevõrra varieerunud. Kui üldiselt jääb mulje, et koer on inimesele lähedane, ent siiski mitte võrdne, siis teatas üks mu komi sõpradest hiljuti järgmist: „Koer on ka inimene!” (m3 45, VM 2010–2011). Tegu on parafraasiga Vladimir Motõli kultusfilmis „Ergav kõrbe päike” (1969) püstitatud loosungile naisõiguluse küsimuses. Huumoriprisma ei pruugi väite tõeväärtust sugugi kummutada.

[15] Minu 15-aastane välitööde kogemus komide seas näis sellist arusaama igati kinnitavat. 2010. aasta detsembris selgitati aga, et kõige targem loom on tegelikult hobune. Oma väidet

“Metsikus mõtlemises” kirjutab Claude Lévi-Strauss: “Olendeid, kellele metsik mõtlemine omistab tähenduse, tajutakse mõneti inimese sugulastena” (2001: 67; vt ka arutlus Kaaristo 2008: 26). Tänapäevaste komi jahimeeste puhul ei saa küll rääkida mõtlemise metsikusest, ent koera tähenduslikkuse ja lähedusetunnetuse vahelise seos määrab kütimispraktikat tõepoolest tõhusalt.

Allikad

- EA = Eesti Rahva Muuseumi Etnograafiline Arhiiv:
 239, Komi materjalid 1996. Art Leete, 209–241;
 243, Etnograafilisi märkmeid Komi ekspeditsioonilt 2002. aasta 2.–31. juulini, Art Leete 2002, 229–245.
- Тар = Eesti Rahva Muuseumi Topograafiline Arhiiv:
 933, Komi ekspeditsioon. Art Leete 2002;
 948, Komi ekspeditsiooni päevik. Art Leete 2003.
- VM = autori välitööde materjalid 1996–2011.

Kirjandus

- Ariste, Paul 2005. *Komi rahvaluulet. Kogunud P. Ariste I*. Koostaja Nikolai Kuznetsov. Tartu: EKM FO.
- Ariste, Paul 2006. *Komi rahvaluulet. Kogunud P. Ariste II*. Koostaja Nikolai Kuznetsov. Tartu: EKM FO.
- Belitser 1958 = Белицер Вера Николаевна 1958. *Очерки по этнографии народов коми XIX – начало XX в.* ТИЭ, н.с., том XLV. Москва: Издательство Академии Наук СССР.
- Beloborodova 2008 = Белобородова, И. Н. 2008. Промысел «лесных охот» в традиционном природопользовании населения Русского Севера (середина XIX – первая четверть XX в.). – *Вопросы истории и культуры северных стран и территорий*. № 3: 63–80.
- Boas, Franz 1987 [1896]. The Limitations of the Comparative Method of Anthropology. – Herbert Applebaum (ed.). *Perspectives in Cultural Anthropology*. State University of New York, 70–79.
- Fjodorova 1986 = Федорова, Елена Г. 1986. Элементы традиционного в современных хозяйственных занятиях северных манси. – Ч. М. Таксами (отв. ред.). *Культурные традиции народов Сибири*. Ленинград: Наука, 139–156.
- Pljina, Uljašev 2009 = Ильина, Ирина Васильевна, Олег Иванович Уляшев 2009. *Мужчина и женщина в традиционной культуре коми*. Сыктывкар: Институт языка, литературы и истории Коми НЦ УрО РАН.
- Ingold, Tim 2002. Humanity and Animality. – *Companion Encyclopedia of Anthropology*. London; New York: Routledge, 14–32.
- Kaaristo, Maarja 2008. Kodulooma käsitlemine eesti etnoloogias 20. sajandi algusest tänapäevani. Magistritöö (käsikiri). Tartu: Tartu Ülikool.

tõestati argumendiga, et hobune mõistab inimest ja tuleb teistest loomadest kannatlikumalt ja empaatilisemalt vastu inimese soovidele (m3 45, VM 2010–2011). Ma pole kindel, et tänapäeval sellisel väitel laiemat ühiskondlikku kandepinda võiks olla.

- Konakov 1983 = Конаков, Николай Дмитриевич 1983. *Коми охотники и рыболовы во второй половине XIX – начале XX в. Культура промыслового населения таежной зоны Европейского Северо-Востока*. Москва: Наука.
- Konakov 2000 = Конаков, Николай Дмитриевич 2000. *Хозяйственные занятия. Охота. – Народы Поволжья и Приуралья. Коми-зыряне. Коми-пермяки. Марийцы. Мордва. Удмурты*. Москва: Наука, 64–70.
- Konakov, Nikolai 2003. Põn. – Vladimir Napolskikh, Anna-Leena Siikala, Mihály Hoppál (eds.). *Komi Mythology*. Budapest: Akadémiai Kiadó; Helsinki: Finnish Literature Society, 271–273.
- Konakov 2004 = Конаков, Николай Дмитриевич 2004. *Традиционная система природопользования и хозяйственные занятия коми. – Зырянский мир. Очерки о традиционной культуре коми народа*. Сыктывкар: Коми книжное издательство, 65–181.
- Koosa, Piret 2010. *Õigeusk kaasaegses komi külas*. *Studia Ethnologica et Folkloristica Tartuensia* 12. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Koosa, Piret; Art Leete 2007. *Komid kui “tavalised inimesed”*. – *Horisont* 5. *Fenno-Ugria. Horisondi lisaväljaanne*, 12–13.
- Leete, Art 2007. *Jahimehe koer ja feng shui*. – *Vikerkaar* 4–5: 111–120.
- Lévi-Strauss, Claude 2001. *Metsik mõtlemine*. Tallinn: Vagabund.
- Lipin 2008 = Липин, Владимир Борисович 2008. *Словник по традиционной материальной культуре коми*. Сыктывкар: Национальный музей РК.
- Potarov 2001 = Потапов, Леонид Павлович 2001. *Охотничий промысел алтайцев. (Отрожение древнетюркской культуры в традиционном охотничьем промысле алтайцев)*. Санкт-Петербург: МАЭ РАН.
- Romanova 2000 = Романова, С. В. 2000. *Собака в обрядах и представлениях тюркоязычных народов Сибири. – Культурное наследие народов Сибири и Севера. Материалы Четвертых Сибирских чтений 12–14 октября 1998 г. Санкт-Петербург*. Санкт-Петербург: МАЭ РАН, 210–215.
- Sidorov 1997 [1928] = Сидоров, Алексей Семенович 1997 [1928]. *Знахарство, колдовство и порча у народа коми. Материалы по психологии колдовства*. Санкт-Петербург: Алетейя.

Art Leete on Tartu Ülikooli etnoloogia professor. Peamised uurimisteemad on seotud hantide ja komide kogukondades toimivate muutustega vastupanu ja kohandumise, samuti usuelu arengute kontekstis. Avaldanud neli monograafiat põhjarahvaste kuvandi, põhjapõdrakasvatuse ja nõukogude-vastaste ülestõusude teemal. Hantide ja metsaneenetsite ülestõusu ehk Kazõmi sõja teemaline monograafia on ilmunud ka vene ja prantsuse keeles. Komi jahinduse teemal avaldanud seni seitse artiklit.

Summary: Notes about the Komi Hunters and Dogs

Art Leete

By this paper I examine relationship between the Komi hunters and their dogs. Despite several notions in ethnographies about prominent role of dogs in Komi hunting practice, little information concerning this topic can be revealed from scholarly publications. My approach is based on 15 years of fieldwork experience. For this article, I have used materials of discussions with three Komi men who are involved in hunting in a different degree.

The Komi hunters have developed quite sophisticated way of detecting and teaching a good hunting dog. The most important characteristics of a hunting dog are connected to a habit of stealing, aggressiveness and obedience.

I discuss the way how a hunter and a dog are connected in the Komi community. Both, a hunter and a dog must be opened to counter-productive communication. Their specific co-operation enables the Komi hunters to depict every dog having a specific personality that determines potential degree of hunting success.

Резюме: Заметки о коми охотниках и охотничьих собак

Арт Леезе

В этой статье я анализирую отношения между коми охотниками и их собаками. В работах этнографов можно найти некоторые заметки о важной роли собак в охотничьей практике коми. Но информация по данной тематике в научных публикациях крайне скудная. Мое исследование базируется на 15-летнем опыте полевых работ среди коми охотников. В этой статье я использую материалы бесед с тремя коми, кто в разной степени привлечены в охотничьи промыслы.

У коми охотников развита довольно замысловатая система проверки и подготовки охотничьих собак. Ключевые свойства собаки связаны воровскими привычками, агрессивностью и послушностью.

Я интерпретирую механизмы коммуникации, которые связывают в коми обществе охотников с собаками. И те и другие должны быть открыты на взаимно продуктивное общение. Своеобразное сотрудничество позволяет коми охотникам описывать каждую собаку как личность и повышать потенциальный уровень охотничьей удачи.